

Komplexní pohled na Slovensko po třech letech samostatnosti

Martin Bútora, Péter Hunčík (ed.): Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Nadácia Sándora Máraiho ve spolupráci s vydavateľstvom NAP Kiadó, Bratislava–Dunajská Streda 1996, 308 stran, 125 tabulek, grafů a mapek. ISBN 80-85509-41-7.

Někomu se dnes – v roce 1997 – může zdát, že recenzovat knihu o Slovensku v roce 1995 je zcela neaktuální. Kdybych měl stejný názor, jistě bych se do přípravy těchto řádků nepouštěl. Jsem však přesvědčen o tom, že uvedené dílo si i přes určité prodlení posudek zaslouží. Ačkoli recenzovaná publikace má v titulku na konci letopočtu pětku, zahrnuje též údaje týkající se vývoje z části roku 1996. To však není hlavní důvod, proč neztratila svou aktuálnost a proč ji chci českému čtenáři doporučit i s vědomím, že pro někoho skutečně již nemusí být nejatraktivnější. Především česká odborná veřejnost (a to nejen ta její část, která se stále více zajímá o situaci na Slovensku) by měla být informována o všech pracích, jež se vztahují k této tematické. Vývoj u našeho nejbližšího východního souseda by však neměl být lhostejný ani ostatním občanům České republiky.

Chceme-li se o něm dovědět – pokud možno – co nejvíce objektivních skutečností, nemůžeme se spolehnout jen na informace hromadných sdělovacích prostředků. Od momentu rozdělení Československa se totiž začal jak na Slovensku, tak i v České republice rozvíjet proces, který bychom mohli nazvat selektivním monitorováním vnitropolitického vývoje sousedního státu. Na stránkách denního tisku a na obrazovkách státní i soukromé televize v České republice jsme seznamováni s událostmi, které zdůrazňují především negativní stránky slovenské vnitropolitické scény. Přitom nepopírám, že její protagonisté tento způsob informování o životě Slovenska českým žurnalistům značně usnadňují. Obdobný obraz o české společnosti poskytují slovenským občanům zejména jejich provládní sdělovací prostředky, i když v některých opozičních médiích též převažují negativní zprávy nad pozitivními. V obou zemích je komplexních analýz, nabízejících ucelený pohled na vývoj sousedního následnického státu, poskrovnu. Jestliže se občas v kterékoli z nich takové práce objeví, o to více pozornosti si zaslouží. Zájem o objektivní poznání vývoje u souseda by přitom neměl vycházet jen z potřeby oživovat nostalgické vzpomínky na rozpadlou federaci, ale především z důvodů diktovaných očekávaným vývojem.

O tom, že kniha SLOVENSKO 1995 je skutečně souhrnnou zprávou o stavu společnosti, nás mohou přesvědčit parametry, jakými jsou např. její celkový rozsah a množství doplňujících tabulek, grafů a mapek s bohatými statistickými údaji. Dokazuje to však především početný kolektiv kvalifikovaných autorů, kteří se na její tvorbě podíleli. Jsou jich celé dvě desítky. Na komplexnosti a významu publikace neubírá nic ani skutečnost, že téměř všichni její tvůrci patří k pravému křídlu slovenské opozice. Kritický čtenář se s touto skutečností bez obtíží vypořádá, protože statistické údaje mají jasnou vypovídací hodnotu a ideologická či stranická interpretace, která se tam dost často vyskytuje, je snadno rozpoznatelná. Autoři se však na vlastní zkušenosti přesvědčili o tom, že ani míra kritičnosti vůči vládnoucí koalici by neměla překročit meze dané realitou a opustit půdu faktů.

Posuďte sami. První tři nepotištěné stránky původně vyhrazené pro úvodní studii, jejímž autorem měl být jeden z editorů, ředitel Nadace Sándora Máraiho P. Hunčík, měly symbolizovat neutěšenou perspektivu svobody slova na Slovensku, která měla nastat po prvním přijetí novely Trestního zákona Slovenské republiky v březnu 1996. Odkaz na paragrafy 92 a), 92 b) a 98, v podstatě nahrazující Zákon na ochranu republiky, o nějž jako o protihodnotu za podporu základní slovensko-maďarské smlouvy usilovali politici Slovenské národ-

ní strany (SNS) a nacionálně orientovaní poslanci Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS), měl názorně ilustrovat reálný stav akutního ohrožení politických svobod na Slovensku. Demokratická část slovenské společnosti obsah a filozofii uvedených paragrafů právem ostře kritizovala jako relikty minulého režimu před i po přijetí novely Trestního zákona. P. Hunčík však v tomto případě svou formou protestu poněkud předběhl legislativní proces, čímž dosáhl nechtěného. Stoupencům V. Mečiara poskytl další argument o přehnaných útocích opozice proti vládní koalici. Novela Trestního zákona v podobě, v jaké byla přijata v březnu 1996, dosud nenabyla platnost. Prezident Slovenské republiky M. Kováč ji nepodepsal a vrátil ji do Národní rady k novému projednání. Protože vůči jejímu přijetí měly ostré výhrady nejen slovenské opoziční strany, ale i představitelé demokratických zemí, do jejichž svazku by se Slovenská republika chtěla integrovat, vláda V. Mečiara hledala cestu, jak na jedné straně splnit slib daný jednomu z koaličních partnerů, aby se většinové spojení nerozpadlo, a na druhé straně jak přitom proti sobě nepopudit domácí, ale hlavně zahraniční politiky. Tak dlouho lavírovala, až skupina poslanců původní, prezidentem odmítnutou novelu Trestního zákona nahradila svým novým návrhem. Ten byl 17. prosince 1996 vládní většinou sice přijat, ale až po výrazných úpravách, jimiž byl zbaven prvních dvou Hunčíkem uváděných paragrafů o vlastizradě – 92 a) a 92 b). Pochopitelně pro demokratickou společnost není novela Trestního zákona Slovenské republiky ani v této podobě přijatelná. Opoziční poslanci svůj nesouhlas s ní projevíli demonstrativním opuštěním jednacího sálu před hlasováním. Dokonce i někteří koaliční poslanci se vzepřeli stranické kázní. Očekává se, že prezident M. Kováč ani nově přijatou verzi nepodepíše a vrátí ji zase parlamentu. V případě, že by ji Národní rada svým hlasováním opět potvrdila, opoziční poslanci jsou rozhodnuti obrátit se na Ústavní soud. Vzhledem k tomu, že jsou přesvědčeni o nesouladu jejího obsahu s Ústavou Slovenské republiky, očekávají, že zapadne prachem zapomnění, aniž by byl podle ní někdo souzen.

Geneze novely Trestního zákona Slovenské republiky na jedné straně velmi dobře charakterizuje obtížnost a peripetie procesu demokratizace slovenské politické scény, na druhé straně potvrzuje, že demokracie na Slovensku ještě poražena nebyla a že tam dosud fungují opravné mechanismy, bránící vzniku totalitního systému nebo vlády silné ruky. Potvrzuje to nakonec nejen skutečnost, že publikace SLOVENSKO 1995 vůbec vyšla a že je běžně na Slovensku v prodeji (přitom v České republice ji neseženete!), ale i to, že se jak v odborných periodikách, tak i v denním tisku objevuje další produkce autorů, kteří se na ní podíleli.

Bude-li čtenář recenzovanou publikací studovat s vědomím, že oba tábory na slovenské politické scéně zaujímají vůči sobě skutečně mimořádně vyhrčené pozice, a upraví-li si v souladu s tím svůj úhel pohledu, je reálný předpoklad, že si vytvoří vcelku objektivní obraz nejen o Slovensku v roce 1995, ale i o dnešním Slovensku po čtyřech letech jeho samostatné existence vůbec. Samozřejmě, doplní-li si základní údaje o politickém systému a trendech jeho vývoje, jež tvoří kostru publikace, aktuálními informacemi o změnách, k nimž v poslední době na Slovensku došlo.

Základ publikace tvoří v podstatě tři kapitoly – *Vnitropolitický vývoj a politická scéna SR v roku 1995* (Grigorij Mesežnikov), *Zahraničná politika* (Miroslav Wlachovský) a *Ekonomika* (Ivan Mikloš a Eduard Žitňanský). K dotvoření komplexního pohledu na slovenskou společnost přispívají i další studie, např. *Slovensko-maďarská základná zmluva* (Eleonóra Sándorová), *Menšiny* (Ondrej Dostál), *Privatizácia* (Ivan Mikloš), *Poľnohospodárstvo* (Cyprián Juráš), *Životné prostredie* (Mikuláš Huba), *Zdravotníctvo* (Martin Demeš), *Sociálna politika vlády a sociálna situácia obyvateľov Slovenska v roku 1995* (Helena Woleková), *Školstvo a veda* (Vladislav Rosa), *Kultúra* (Peter Zajac), *Média* (Eugen Gindl), *Verejná mienka na Slovensku v roku 1995* (Zora Bútorová) a *Regióny Slovenska: východisková situácia a nedávny vývin* (Vladimír Krivý).

Editoři kromě toho do publikace zařadili kritickou stať představitelky pobočky organizace Greenpeace na Slovensku Lubicy Trubíniové pod názvem *Jadrová energetika na Slo-*

vensku v roku 1995 očami jej environmentálnych kritikov a podnětnou studii stoupenců modelu občanské společnosti Martina Bútory, Kataríny Košťálové, Pavola Demeše a Zory Bútorové pod titulkem *Tretí sektor, dobrovoľníctvo a mimovládne organizácie na Slovensku (1995 – jar 1996)*. Pohled do specifik slovenské bezpečnostní situace umožňuje příloha *Dokumenty a komentár k bezpečnostnej situácii v SR v roku 1995 a začiatkom roku 1996*. Zobecněné teze, které vyplynuly z jednotlivých kapitol, shrnul M. Bútor do závěru pod označením *Postskriptum*. Z uvedeného je zřejmé, že editoři do publikace nezařadili (buď z nedostatku vhodných autorů, anebo proto, že jde o příliš specifickou oblast) problematiku vojenské obrany země. Několik odstavců, které zahraničněpolitickým aspektům vnější bezpečnosti věnoval M. Wlachovský, nemohlo na otázky související s tímto tématem uspokojivě odpovědět.

Klíčové informace, nezbytné pro správné pochopení zvláštností slovenské politické scény obsahuje zejména Mesežnikova studie *Vnitropolitický vývoj a politická scéna SR v roku 1995*. Autor, talentovaný politolog, dobrý znalec slovenských vnitropolitických poměrů, analyzoval nejen události avizovaného roku, ale vrátil se v ní i ke kořenům jednotlivých jevů, čímž čtenáři usnadňuje cestu k pochopení některých zvláštností, jimiž se slovenská politická scéna liší od české. Na Slovensku „doterajším výsledkom nebolo vytvorenie stabilného stranického systému s relatívne vyprofilovanými politickými subjektmi, jedným z primárnych znakov ktorých je vymedzenie na štandardnej škále »pravica–ľavica–stred«, ale vznik takej politickej scény, v rámci ktorej popri štandardných stranách existujú aj subjekty »širokospektrálne« a menej vyprofilované.“¹

Podle názoru G. Mesežnikova někteří znalci Ústavy Slovenské republiky připouštějí, že je poznamenána jistými autoritářskými prvky v organizaci politické moci a řadou protichůdných ustanovení při definování vztahů mezi nejvyššími státními orgány. Jejím nesporným kladem je však skutečnost, že zakotvuje základní práva a svobody občanů a naprostou nezávislost Ústavního soudu (ÚS). Aktuální politická praxe potvrzuje, že Ústavní soud je na Slovensku spolu s institutem prezidenta hlavní zárukou plurality a demokratického vývoje. Přidružené členství Slovenské republiky v Evropské unii je významným faktorem, který vymezuje nejen zahraničněpolitickou orientaci země, ale stanoví i rámec jejího vnitropolitického vývoje.

Autor této kapitoly věnoval značný prostor otázkám spojeným s formováním vládní koalice po předčasných volbách v roce 1994 a následnému vnitropolitickému vývoji. Volební výsledky a stav slovenské politické scény na konci roku 1994 a na začátku roku 1995 způsobily, že se vytvořila vládní koalice ve složení, které ještě těsně před volbami bylo považováno za nejméně pravděpodobné. „Z postupu, aký zvolil najsilnejší politický subjekt koncom roka 1994 bolo zrejme, že ďalší spoločenský vývoj bude poznačený politickou a mocensko-inštitucionálnou konfrontáciou.“²

Samostatnou pasáž autor věnoval vztahům mezi prezidentem M. Kováčem a premiérem V. Mečiarom vzhledem k tomu, že právě mezi nimi docházelo k nejostřejším střetům již krátce po zvolení první hlavy státu. Analyzoval přitom úlohu a činnost Ústavního soudu, jež označil za jeden z nejdůležitějších pilířů demokracie a ústavnosti na Slovensku.

Přínosnou je i podkapitola *Stranický systém na Slovensku*. Podrobná analýza jednotlivých politických subjektů a jejich programů usnadňuje orientaci v krocích, které vládní koalice uskutečňuje nejen na vnitropolitické scéně, ale i v oblasti zahraniční politiky. HZDS se slovy svého předsedy charakterizovalo jako „lidové hnutí středu“ bez zvláštního ideového základu. Část jeho představitelů tvrdí, že vychází z obecných křesťanských hodnot. V praxi HZDS však postupně převládají radikalizující tendence, nacionální populismus, etatismus, protizápadní a zejména antiamerické nálady. Vedení HZDS je v zájmu zachování stability vládní koalice stále častěji nuceno k ústupkům zejména vůči SNS, čímž otevírá prostor pro silící vliv nacionálně orientovaných politiků nejen na utváření kurzu nejsilnějšího slovenského politického subjektu, ale i na realizaci programu celé vlády. I sám předseda HZDS a premiér Slovenské republiky V. Mečiar v několika vystoupeních

potvrdil orientaci na politiku, opírající se o silné postavení státu ve všech oblastech společnosti. Oprávněnost tohoto pojetí zdůvodňoval dosud nedobudovanými mocenskými strukturami a nerozvinutým trhem. Ve skutečnosti je to způsob upevňování stranických pozic v důležitých sférách života společnosti.

HZDS a SNS se sblížily zejména v otázkách přístupu k řešení otázek souvisejících s procesem privatizace na Slovensku. Myšlenka zrušit kuponovou metodu privatizace a nahradit ji odškodněním formou dluhopisů ve výši 10 000 Sk se zrodila v prostředí SNS, přičemž předseda HZDS se stal jejím důsledným propagátorem a obhájcem. Tito koaliční spojenci našli společnou řeč rovněž v otázce přímých prodejů atraktivních podniků předem určeným vlastníkům. Disonance mezi nimi nastala teprve tehdy, když o výnosnou transakci usilovali stoupenci obou stran. SNS při rozdělování ministerských křesel získala rezorty školství a obrany, v jejichž rámci může své pojetí národnostní otázky a zahraničněpolitické orientace země vnucovat společnosti nejúčinněji. Výroky představitelů SNS diskreditují zájem Slovenska o vstup do Evropské unie a do NATO, i když dosažení tohoto cíle je podstatnou částí vládního prohlášení, na němž se podíleli.

Autor této kapitoly charakterizoval situaci i v dalších politických stranách a hnutích a analyzoval jejich ideovou orientaci. Sdružení dělníků Slovenska (ZRS) definoval jako „egalitátorsko-populistické, protireformní a protizápadní“. Přitom zdůraznil prohlubující se nesoulad mezi verbálně deklarovanými protireformními a protitřními názory a konkrétní účastí ZRS na ekonomické politice HZDS a SNS, včetně jeho podílu na privatizaci. V oblasti mezinárodní politiky ZRS setrvává na svém podezřívavém postoji vůči integračním procesům v Evropě i na výhradách vůči začlenění Slovenska do západoevropských a transatlantických struktur.

G. Mesežnikov se při prezentaci opozičních stran soustředil především na jejich aktivity zaměřené na obranu demokracie a na zachování ústavních poměrů na slovenské politické scéně. Z postojů Křesťanskodemokratického hnutí (KDH) vyzvedl zejména jeho snahu odhalovat u koaličních partnerů projevy „hejslováctví“ a falešné lásky k vlasti, čímž pošlapávají dobré jméno Slovenska a zakrývají rozkrádání společného majetku.³

Vedení Demokratické unie (DÚ) se deklaruje jako liberální politický subjekt, situovaný napravo od středu politického spektra. V praxi však setrvává na pozici mezi levicí a pravíci. Podobně jako KDH i DÚ zaujímá ostře odmítavý postoj k ekonomické politice vlády, zejména ke způsobům privatizace. Podle vedení DÚ se Mečiarův kabinet snaží na Slovensku prosadit „chilský model“, založený na ekonomickém liberalismu a na autoritářském politickém režimu, což je v rozporu se snahou Slovenské republiky vstoupit do Evropské unie. V zahraničněpolitické oblasti je DÚ jednoznačně orientována prozápadně. Její představitelé ostře kritizovali vládu za ty kroky, které ztěžují proces začleňování Slovenska do Evropské unie a do NATO.

Nejsilnějším opozičním politickým subjektem v levé části spektra je Strana demokratické levice (SDL), jež v předčasných volbách stála v čele levicového seskupení Společná volba (SV). Po volbách však odmítla nabídku HZDS ke koaliční spolupráci. Podle jejich představitelů by ji takový krok zavázal k odpovědnosti za důsledky vládní politiky bez jakékoli možnosti situaci změnit. SDL kritizovala vládní moc za způsob privatizace, za kulturní politiku a za útoky na prezidenta, ostře vystupovala proti koncentraci politické moci a „proti tendenciam vytvárania autoritatívneho nedemokratického režimu a proti lacnému výpredaju národného majetku zopár vyvoleným“.⁴

Při charakteristice politických subjektů, které tvoří Maďarskou koalici (MK), G. Mesežnikov vyzvedl „standardnost“ Maďarské občanské strany (MOS) a Maďarského křesťanskodemokratického hnutí (MKDH). Současně upozornil na nevyprofilovanost hnutí Spolužití, jež se navíc vyznačuje zvýšenou mírou nacionální rétoriky. Strany MK deklarovaly zásadní odpor vůči politice vlády v oblastech bezprostředně souvisejících s postavením maďarské národnostní menšiny na Slovensku, zejména ve školství a v kultuře. Jejich představitelé pokládali tuto politiku za účelově zaměřenou proti etnickým Maďarům

s cílem jazykově a kulturně je asimilovat. Častěji než předtím zdůrazňovali spojení mezi legitimními požadavky maďarské menšiny a zájmy demokratického vývoje na Slovensku. Poslanci MK jako jediní hlasovali proti přijetí Zákona o státním jazyku, protože ho pokládali za protiústavní a protože je v rozporu s Rámcovou dohodou o ochraně národnostních menšin, kterou Slovenská republika ratifikovala.

Demokratická strana (DS) dosáhla zastoupení v parlamentu tím, že se její předseda J. Langoš dostal do Národní rady na kandidátce KDH. Představitelé DS zaujímali vůči politice koaliční vlády nekompromisní stanovisko, přičemž upozorňovali na její „*absolutní nesúlady so základnými hodnotami ponovembrových zmien*“.⁵ Zcela odmítli privatisační strategii vlády, podporovali bezpodmínečnou a neodkladnou ratifikaci slovensko-maďarské základní smlouvy, odsoudili přijetí jazykového zákona a požadovali rozpuštění Slovenské informační služby (SIS) pro její naprostou nedůvěryhodnost. Její předseda J. Langoš jako priority DS vytyčil dobudování struktur strany a uzavření politické dohody s KDH.

Podle názoru autora této kapitoly vnitropolitický vývoj bude určující pro to, zda se Slovensko udrží ve skupině zemí, směřujících v první vlně do Evropské unie a do NATO. Při této prognóze se opřel o hodnocení komisaře Evropské unie pro mezinárodní otázky H. van den Broeka, který konstatoval: „... Slovensko musí uplatniť »*prieľadnú a stabilnú*« politiku, aby dodalo svojim reformným snahám *vieryhodnosť*.“⁶ G. Mesežnikov uvedl několik „*neznámých proměnných*“, které v té době ztěžovaly predikci možných alternativ vnitropolitického vývoje Slovenské republiky v dalších letech. Za hlavní označil vnitřní vývoj SĎL po změně jejího vedení na sjezdu v dubnu 1996.

Dnes již víme, že v SĎL po zvolení nového předsedy došlo k výraznému posunu doleva. Přesto i nadále zůstane zřejmě v opozici, přičemž se bude ze všech sil snažit, aby nedopustila vyhlášení předčasných voleb. Spojenectví s HZDS, v jehož čele stojí V. Mečiar, přes jisté krátkodobé lavírování v otázce možné koaliční spolupráce nakonec odmítla. Dala tím jasně najevo, že změnu stylu uplatňování moci na Slovensku nelze očekávat, dokud je v čele HZDS. Autorův předpoklad se tedy splnil. Ten už v jiné souvislosti upozorňoval, že „*za terajšieho vedenia HZDS je zásadná zmena politického štýlu nepravdepodobná. Tento štýl totiž zodpovedá vnútornému charakteru HZDS, ktoré je politickým subjektom klientelistického typu s charizmatickým lídrom na čele*.“⁷ Zároveň pokládal za zcela nepravděpodobné, že by SĎL vstoupila do koalice s HZDS dříve, než se vyšetří trestný čin únosu prezidentova syna, respektive předtím, než by se spolehlivě vyvrátilo podezření, že se na něm podílela SIS.

Politická praxe rovněž potvrzuje autorův závěr, že změna vnitropolitického vývoje na Slovensku je podmíněna schopností opozičních stran přitáhnout k sobě nerozhodnuté voliče. Zatím se jim to dostatečně přesvědčivě nedaří.

Úvod druhé kapitoly *Zahraničná politika*, kterou zpracoval ředitel Výzkumného centra Slovenské společnosti pro zahraniční politiku M. Wlachovský, umožňuje čtenáři nahlédnout do institucionálního zabezpečení zahraniční politiky Slovenské republiky. Definoval v něm rovněž její priority, které seřadil následovně:⁸

- 1) posílit politické, ekonomické a kulturní kontakty s Evropskou unií a s jejími členskými státy s cílem dosáhnout plného členství v evropských integračních seskupeních,
- 2) aktivně budovat bezpečnostní zakotvení Slovenska, včetně plného začlenění do západoevropských struktur,
- 3) usilovat o bezkonfliktní, rozvážné a vzájemně výhodné vztahy ve spolupráci se sousedními zeměmi, se zeměmi Evropské unie a G 7 a s Ruskou federací, a tak vytvořit příznivou atmosféru pro rozvoj ekonomických kontaktů,
- 4) aktivně využívat členství Slovenské republiky v globálních i regionálních seskupeních k prezentaci Slovenska jako kooperativního partnera,
- 5) podílet se na řešení problémů lidských práv a dalších aspektů lidské dimenze mezinárodních vztahů,

6) pokračovat v koncepčním a systematickém budování kvalifikované diplomatické služby, schopné efektivněji prosazovat zájmy Slovenské republiky ve světě.

Velkou část této kapitoly autor věnoval analýze bilaterálních i multilaterálních vztahů Slovenské republiky v hodnoceném období. Svě vývody shrnul do několika následujících tezí: Problémem Slovenska v této fázi vývoje je především zahraničněpolitické myšlení. Jen s obtížemi se hledají jeho původní torza, o nějakých ucelených koncepcích ani nemluvě. Slovensko si podle jeho názoru musí vytvořit vlastní tradici zahraničněpolitického myšlení a geopolitického uvažování tak říkajíc na zelené louce. Realizaci tohoto úkolu ztěžuje rovněž nedostatek fundovaných odborníků. Tato a jiná manka slovenské zahraniční politiky se do každodenní praxe promítají nežádoucími důsledky, jakými jsou nedůslednost, absence dlouhodobých strategií, nedotaženost jednotlivých kroků, přijímání rozhodnutí pod tlakem událostí apod.

Slovenské zahraničněpolitické myšlení je v důsledku historického vývoje zatíženo řadou mýtů a iluzí. Horší je, že o některé z nich se opírá i praktická politika. Jednou z klamných představ je iluze o geostrategické poloze Slovenska, stručně charakterizovaná souslovím „bez nás to nejde“. I v případě nerespektování teze o klesajícím geopolitickém významu střední Evropy vůbec je nezbytné vzít na vědomí, že v jejím rámci jsou geostrategicky významnější a lépe infrastrukturně vybavené státy než Slovensko, jež mohou klíčovou úlohu v regionu plnit komplexněji a efektivněji. Další iluze, která převládá zejména v myšlení koaličních politiků, je iluze o plné národní suverenitě a o možnostech jejího uplatnění v podmínkách integrující se Evropy. Tato představa se stává jednou z hlavních překážek integračního úsilí Slovenska. Převládne-li a stane-li se určující při formování zahraniční politiky Slovenska, hrozí mu nebezpečí mezinárodní izolace.

Za třetí iluzi M. Wlachovský označuje představu o stejných nebo rovnocenných alternativách. Její podstata spočívá v přesvědčení, že nedostatky slovenské prozápadní politiky lze kompenzovat aktivní provýchodní politikou. Autor píše: „*Tieto dve opcie nie sú ani zďaleka rovnocenné a ich dlhodobý prínos je tiež radikálne odlišný.*“⁹ Podle jeho názoru musí Slovensko dosáhnout plné příslušnosti k Západu a teprve poté se může soustředit na ekonomicky výhodnou spolupráci s Ruskem. Časté kontakty mezi nejvyššími představiteli Slovenské republiky a Ruské federace hlavně v ekonomické oblasti považuje za legitimní, pokud by se hospodářská spolupráce nesusťředovala pouze na dva strategické obory – na energetiku a na zbrojní průmysl. Jednoznačná orientace Slovenska byla zpochybněna zejména díky výroklm představitelů dvou menších extremistických stran – SNS a ZRS.

Do oblasti zahraniční politiky patří z velké části rovněž stať E. Sándorové *Slovensko-maďarská základná zmluva*, i když proces její ratifikace výrazně ovlivnil především vývoj vnitropolitické situace na Slovensku a přispěl k jeho radikalizaci. Význam problematiky analyzované v této kapitole by zřejmě lépe vynikl v kontextu s další stať, která nese název *Menšiny*. Její autor O. Dostál, komentátor deníku SME, v úvodu konstatoval, že na Slovensku žije 14 % lidí, kteří se hlásí k jiné než slovenské národnosti. Přitom nejpočetnější je maďarská menšina. Nejvíce místa autor proto oprávněně věnoval otázkám, které s touto menšinou souvisejí. Závažným problémem slovenské společnosti se stále více stává soužití romského obyvatelstva s většinovým národem. Výroky představitelů některých koaličních stran (zejména předsedy SNS) však situaci v této oblasti spíše jittí, než aby ji pomáhaly řešit. Dvě rasisticky motivované vraždy a řada dalších projevů rasové nenávisti dokazují, že tento nebezpečný jev, který zneklidňuje Evropu, se nevyhnul ani Slovensku.

O. Dostál v závěru své stati konstatuje: „*Prejavý neznášanlivosti voči menšinám (rasizmus, antisemitizmus, extrémne formy nacionalizmu) nepresahovali na Slovensku v roku 1995 úroveň porovnateľnú s inými krajinami. Problémom Slovenska je však to, že kým inde sú podobné záležitosti vecou okrajových politických zoskupení, na Slovensku patria medzi ich nositeľov aj niektorí politici vládnej koalície.*“¹⁰ Jeho prognóza, že konfrontační styl vládní politiky i vůči maďarské menšině bude pokračovat též v roce 1996, se již naplnila.

S přehledem legislativní činnosti na Slovensku v podstatě od roku 1989 seznamuje stat E. Valka, který byl prvním předsedou Ústavního soudu ČSFR. Jeho kvalifikace a osobní zkušenosti jsou předpokladem, že kritické zhodnocení právních norem přijatých v souvislosti s vytvořením samostatné Slovenské republiky a při budování její státnosti je z hlediska právní teorie opodstatněné. Kapitulu *Legislatíva* uzavírá chronologický přehled zákonů s komentářem, který nejen usnadňuje orientaci v množství právních norem vydaných v hodnoceném období na Slovensku, ale nabízí i jejich charakteristiku. Na konkrétních příkladech ukazuje případná pochybení zákonodárce a možné důsledky, které z nich mohou vyplynout jak pro příslušnou oblast, tak i z hlediska širších společenských souvislostí.

Jako jeden z významných politických představitelů polistopadového vývoje v ČSFR je jistě ve svých soudech o legislativní činnosti Mečiarovy vlády kritičtější než většina ostatních právních expertů, žijících na Slovensku. Zejména tvrdě vyznívá jeho konstatování: „*V treťom roku existencie Slovenskej republiky sa v legislatívnej oblasti prejavili tendencie návratu k paternalizmu, štátneho dirigizmu a sústreďovania širokých právomocí do rúk výkonnej moci.*“¹¹ Oprávněnost jeho kritického pohledu na slovenskou legislativu do značné míry potvrzuje rostoucí počet podání na Ústavní soud. Na druhé straně je však třeba brát v úvahu i skutečnost, že vnitropolitický a ekonomický vývoj samostatného slovenského státu dosahoval takovou dynamiku, s níž nestačil držet krok nejen legislativní proces, ale často ani samotní politici, kteří měli tento vývoj svou činností ovlivňovat. Nejedná se však pouze o slovenskou zvláštnost.

Kapitoly *Ekonomika a Privatizácia* jsou vzájemně propojeny nejen tematicky, ale i osobou jednoho z autorů – I. Mikloše, jenž byl v letech 1991–1992 ministrem Slovenské republiky pro správu a privatizaci národního majetku. Obě statí jsou zpracovány na vysoké odborné úrovni, opírají se o četné statistické údaje a o hlubokou znalost slovenské reality. Přestože oba autoři jsou stoupcem zcela jiné koncepce ekonomické transformace, než jakou prosazuje Mečiarova vláda, jejich hodnocení je v podstatě objektivní, i když pochopitelně při posuzování strategických pojetí jednotlivých otázek nepokryté straní těm principům, které sami obhajují. Spor o to, která koncepce byla správnější a z historického hlediska oprávněnější, zřejmě rozhodne až čas. Ukazuje se totiž, že každý z reformních kroků bylo možné uskutečnit podle celé řady modelů a podle několika variant, ale exekutiva se musela rozhodnout pouze pro jednu z nich, maximálně pro kombinaci některých. Teprve praxe potvrdí, zda vybrala optimální řešení. Opozice zpravidla pokládá za optimální varianty nerealizované, zatímco vládní představitelé jsou přesvědčeni o naprosté správnosti svých rozhodnutí.

Podle I. Mikloše a E. Žitňanského se transformace slovenské ekonomiky uskutečňovala částečně podle koncepce, jež byla zahájena v rámci federace, částečně podle zásad, které byly odklonem od tohoto pojetí. Slovenská ekonomika v roce 1994, ale zejména v roce 1995 vykazovala „*také makroekonomické výsledky, ktoré ju radia v niektorých ukazateľoch na prvé miesto spomedzi vyspelejších postkomunistických krajín.*“¹²

Autoři však současně vyslovili obavu, že v důsledku nedostatku střednědobých a dlouhodobých zdrojů dochází k malému pokroku v procesu restrukturalizace průmyslu a k nedostatečné obnově a modernizaci aktiv. Rostoucí negativní roli může sehrát i rozmáhající se klientelismus, spojený s omezováním svobodné konkurence a soutěže a se zneužíváním vlivu státu ve prospěch úzkých zájmových skupin. A tento jev začíná převažovat v procesu privatizace. Zrušení již rozběhnutého druhého kola kuponové privatizace a útoky proti investičním společnostem a kapitálovému trhu jsou výrazem prosazení vlivu průmyslových manažerských kruhů. I. Mikloš říká: „*Existuje reálna hrozba vzniku plutokracie.*“¹³

Sociální rozměr reformy slovenské společnosti přibližuje H. Woleková ve své statí *Sociálna politika vlády a sociálna situácia obyvateľov Slovenska v roku 1995*. Bývalá ministryně práce a sociálních věcí Slovenské republiky a současná prezidentka Centra pro analýzu sociální politiky (SPACE Foundation) je autorkou nejpovolanější. Problémy, pro obča-

ny Slovenska nejcitlivější, které poznala do hloubky a musela je řešit zevnitř, nyní analyzovala zvnějšku z nezávislé pozice. Úroveň jejího příspěvku odpovídá předpokladům. Sociální situaci slovenského obyvatelstva hodnotí kriticky, ale objektivně.

Přestože v roce 1995 reálná hodnota příjmů vzrostla, k zmírnění rozdílů v odměňování vysoce kvalifikovaných pracovníků v podnikové a rozpočtové sféře nedošlo. Postupně se začala snižovat nezaměstnanost, kterou odborníci považovali za nejbolestivější sociální problém Slovenska. Přestože její celkový pokles nebyl již jevem pouze sezónním, nadále přetrvával vysoký podíl dlouhodobě nezaměstnaných a velké regionální rozdíly v její míře.

Každá z dalších kapitol by si zasloužila, aby byla představena alespoň malým odstavcem. Tím by se však recenze rozrostla do neúměrných rozměrů. Nelze se přesto nezmínit o významu a vysoké vypovídací hodnotě stati Z. Bútorové, jedné z vedoucích pracovníků agentury FOCUS, na téma *Verejná mienka na Slovensku v roku 1995*. Kromě toho, že analyzuje vývoj volebních preferencí, profil stoupců politických stran a důvěryhodnost politických institucí v očích veřejnosti, charakterizuje celkové politické klima a vnímání demokracie na Slovensku. Mimořádně zajímavé jsou závěry, týkající se názorů občanů na současný stav privatizace a na hodnocení ekonomické situace Slovenska a jejich postojů k integraci Slovenska do Evropské unie a do NATO.

Zájemce o vývoj a charakteristiku regionů Slovenska jistě uspokojí stať V. Krivého – *Regióny Slovenska: východisková situácia a nedávny vývin*. Jeho závěry jsou velmi dobrým východiskem pro pochopení rozdílů v ekonomických, politických, kulturních, ale i mentálních zvláštnostech jednotlivých oblastí Slovenska. Ačkoli patří k nejmenším státům střední Evropy, jeho regionální diferencovanost je v důsledku historického vývoje, ale i jiných faktorů mimořádně velká.

V podmínkách samostatného Slovenska má zvlášť velký význam problematika tzv. Třetího sektoru, která bezprostředně souvisí s budováním „občanské společnosti“. Kolektivní stať skupiny renomovaných autorů – *Tretí sektor, dobrovoľníctvo a mimovládne organizácie na Slovensku (1995 – jar 1996)* – má nejen značnou informační hodnotu, ale je podnětná i z teoretického a politologického hlediska. Měl by se s ní seznámit nejen ten, jemuž není lhostejný vývoj u nejbližšího souseda, ale i každý, kdo hledá inspiraci při úvahách o optimálním uspořádání vztahů mezi státem a občany v České republice. Na druhé straně působí sympaticky, že autoři ve snaze o formulaci správných odpovědí, souvisejících s tématem, neváhali čerpat nejen z myšlenek známých politologických autorit v zemích vyspělých demokracií, ale i z námětů diskuzí a z praxe ostatních postkomunistických států.

Z hlediska možností budoucího vývoje Slovenska by si zřejmě nejvíce pozornosti zasloužily kapitoly věnované problematice duchovní sféry – *školsťví, kultúre a médiím*. Jsou zpracovány špičkovými odborníky na velmi dobré profesionální úrovni. Proto považují za zbytečné jejich obsahové a myšlenkové bohatství rozmělnovat glosováním jednotlivostí, vytržených ze složitých slovenských souvislostí a z textu. Prospěšnější zřejmě bude, když se zájemci o tyto obory s nimi seznámí bezprostředně a v plném rozsahu. Nejvýraznější vnějšími projevy současné slovenské politické scény jsou střety o pojetí moci a o metody privatizace mezi premiérem a prezidentem a mezi koalicí a opozicí. Boj o demokracii, který se vede na poli ducha, čas od času rovněž vzplane a dostává zřetelně viditelné (a někdy i hmatatelné) tvary, většinou se však odehrává pod povrchem a v hloubkách pro běžného občana málo dostupných. Jeho výsledky však mohou být pro slovenskou demokracii osudové.

Recenzovaná publikace SLOVENSKO 1995 by měla být pro české politology nejen informací o stavu této země, ale i určitou výzvou. I když názory na komplexnost a rozsah knihy, na jistou stylovou různorodost jednotlivých příspěvků, jakož i na další stránky formálního „uchopení“ tématu mohou být zcela protichůdné, v jednom by se mohly shodovat, a to především v tom, že jde o ojedinělý příklad týmové práce, jehož výsledkem je ucelený obraz, znázorňující převážnou část slovenské reality v hodnoceném roce. Protože jde

o pohled ze strany opozice, daná realita je někdy zachycena v poněkud temnějších, ale zato dostatečně výrazných barvách, přičemž tahy štětce jsou místy ostřejší a vrypy rydla hlubší, než by skutečnost vyžadovala. Ale i to je svým způsobem jedna z charakteristik současného Slovenska, odrážející důsledky peripetií nelehké fáze jeho přechodu nejen z podmínek totalitního režimu k demokracii, ale i z poměrů značně závislé menší části federálního soustátí k plné odpovědnosti naprosto nezávislého subjektu poměrně rozbouřených mezinárodních vztahů.

Vladimír Leška

¹ Bútora, M., Hunčík, P., (ed.): Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Nadácia Sándora Máraiho ve spolupráci s vydavateľstvom NAP Kiadó, Bratislava–Dunajská Streda 1996, s. 12.

² Tamtéž, s. 12.

³ Viz tamtéž, s. 20.

⁴ Tamtéž, s. 21.

⁵ Tamtéž, s. 23.

⁶ Tamtéž, s. 23.

⁷ Tamtéž, s. 24.

⁸ Viz tamtéž, s. 28.

⁹ Tamtéž, s. 43.

¹⁰ Tamtéž, s. 60.

¹¹ Tamtéž, s. 70.

¹² Tamtéž, s. 86.

¹³ Tamtéž, s. 103.